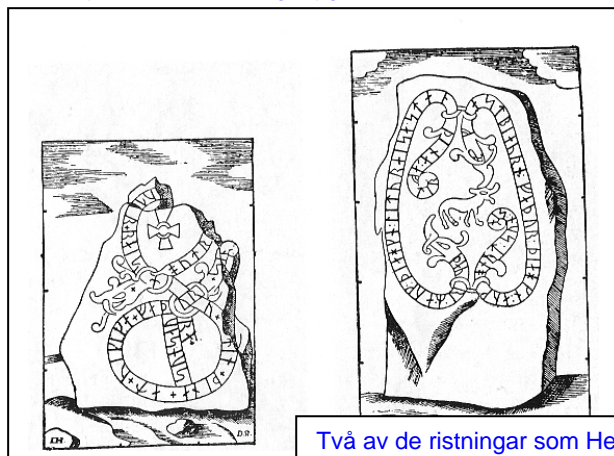

Runinskrifter i Haninge

av Harry Runqvist, Haningebygden 1975

Två av de ristningar som Helgonius avbildade och som ännu finns kvar. Till vänster Söderbymalm, Sö 269, till höger Fors, Sö 237

Avsikten med denna skrift är i första hand att fylla ett behov av en vägvisare för dem som vill studera traktens runristningar. Huvudvikten har därför lagts vid att ge anvisningar som underlättar uppsökandet och läsningen av ristningarna.

Därutöver behandlas ett antal inskrifter som i ett par fall är svårtillgängliga, i andra fall icke är tillgängliga över huvud taget, eftersom de helt enkelt förkommit.

Läsningen och tolkningen av inskrifterna liksom huvuddelen av sakuppgifterna härrör då ej annat anges från Erik Brates och Elias Wesséns standardverk »Södermanlands runinskrifter, Stockholm 1924-36».

Runskriften

Runskriften är en germansk skapelse, vars historia ännu ej anses fullt klarlagd. Man håller för troligt, att den bygger på något alfabet från Medelhavsområdet. Tiden för dess tillkomst kan vara något av de första århundradena efter Kristi födelse.

Det finns flera varianter av runalfabetet eller futharken som den kallas efter de sex första tecknen. Den äldsta runraden, den urnordiska, består av 24 tecken, de förenklade runraderna av 16 tecken. Av 16-typiga runrader förekommer normalrunor (tidigare kallade danska runor), kortkvistrunor (tidigare svensk-norska) och stavlösa runor (tidigare hälsingerunor). Senare tillkom också medeltida runor (stungna runor) och dalrunor.

Den urnordiska runraden har detta utseende:

ƒ
f u p a r k g w h n i j p e r s t b e m l i n g d o

Den användes fram till omkring år 800 e Kr, då den efterhand ersattes av den enklare 16-typiga futharken:

ƒ
f u p a r k h n i a s t b m l r

Av intresse för Haningebygden är de urnordiska runorna, eftersom tre speciellt urnordiska runor förekommer på takstolen i Österhaninge kyrka och normalrunorna eftersom de är vanliga på traktens runstenar. Den som är intresserad av övriga runrader hänvisas till facklitteraturen. Gemensamt för dessa två runrader är, förutom tio identiska runor, den kantiga stilen, som nästan helt saknar horisontella streck. Detta sammanhänger med att runorna för vardagsbruk mest skars i trä. Raka streck tvärs över fiberriktningen i träet föll sig då lättast. Fynd av runristade medeltida träföremål vid utgrävningar under senare tid bl a i Lödöse och vid Tyskebryggan i Bergen visar, att runristning i trä var ett vanligt sätt att göra behövliga anteckningar. Ristningar i detta förgängliga material måste av lätt förstådda skäl ha gått förlorade i en utsträckning som nu ej kan uppskattas. Förutom på trä och sten anbringades runor även på vapen och bruksföremål av järn, metall och ben. Från Haninge finns inskrifter bevarade både i ben (Årstakammen) och trä (Österhaninge kyrka).

Runinskrifter

Bruket att resa runristade stenar började redan före vikingatiden och nådde i Sverige sin höjdpunkt under 1000-talet. De flesta är minnesstenar över döda anhöriga men inga egentliga gravstenar. De restes vanligen på platser, där de var väl synliga, bl a utmed den tidens färdvägar, stigar och vattendrag, på åsar och tingsplatser, vid bygravfälten eller såsom gränsmärken. Mestadels var ristningarna ifyllda med lysande röd färg. Den övervägande delen av kända runinskrifter har påträffats i norra Europa och i synnerhet i de nordiska länderna — över 4500.

Från Sverige känner man för närvarande mer än 3000 inskrifter med koncentration i Mälardalen. Från Södermanland känner man över 400, från Sotholms härad mer än 60 och från Haninge 32 stycken.

Tyvärr är icke alla kända inskrifter bevarade. Inskrifter som avbildades på 1600-talet, då intresset för att bevara denna speciella kulturskatt först väcktes, har till en del förkommit. I Haninge avbildades sålunda åtta runristningar år 1686 av en ung student, Petrus Helgonius. Tre av dem är nu helt försvunna (Broby, Fors, Täckeråker).

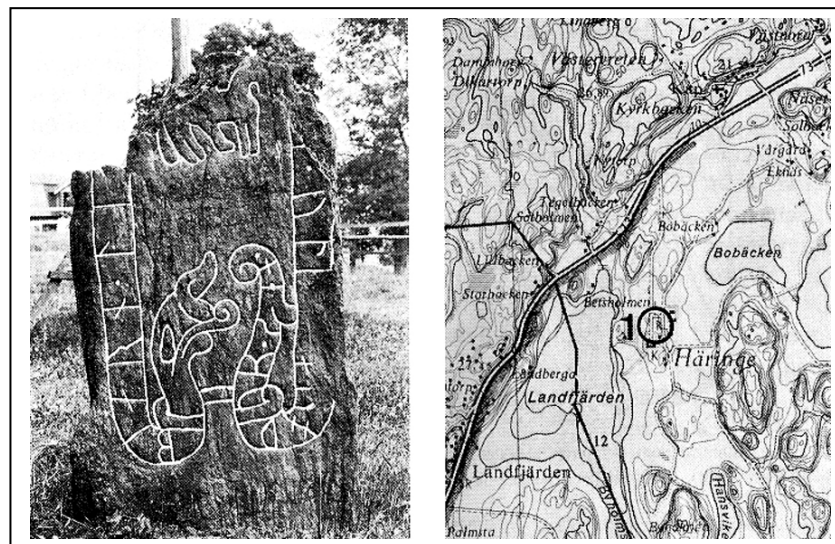
Tre runstensfragment som avbildats i sen tid är likaledes försvunna (Småhamra, Ålsta 2 st). Intresset för runristningar svalnade efterhand för att åter blossa upp under första hälften av 1800-talet, då bl a fornforskaren Richard Dybeck (författaren till »Du gamla, Du fria») besökte Haningesocknarna för att leta efter och beskriva runristningar. På 1860-talet följde Västerhaningebon Gustaf Upmark, år 1883-85 lektor Sten Boije och år 1900 lektor Erik Brate.

Allmänt kan sägas om Haningebygdens runristningar att de varken är särskilt formfulländade eller originella. Inskrifterna är mestadels schablonmässiga. Dock namnes i ett fall ett brobygge och i ett annat fall en färd i västerled. Ristningarna är också i många fall utförda på sten som har benägenhet att vittra med bortfall av detaljer i ristningarna som följd. Förutom rundjuret (det ormliknande djur som ramar in runorna) ingår i många ristningar andra dekorativa element. Vanligen är det ett kors, men även djurfigurer förekommer, t ex (tjäder?)– tuppar på tre ristningar, ett hundliknande djur på en och häst med ryttare på två.

I det följande lämnas en redovisning av Haningebygdens runristningar med uppgift om belägenhet, fyndomständigheter och inskrifternas lydelse. Den siffra som föregår namnet på ristningen motsvarar en siffra på kartbilderna (skala 1:50 000). De siffror som åtföljer namnet, t ex Sö 239 för Häringe, är Runverkets registreringsnummer.

I slutet av 1800-talet flyttades många runstenar från ursprunglig plats till parker eller gårdsplaner, ibland av praktiska skäl, ibland på grund av fåfänga. De står alltså nu på privat tomtmark och bör ej besökas utan markägarens tillstånd. En strävan har varit att illustrera beskrivningarna med nytagna fotografier. Då så ej har varit möjligt på grund av bristande eller otillräcklig uppmålning av ristningarna eller av andra skäl har äldre bilder använts med den tillstånd av Antikvarisk-Topografiska Arkivet vid Riksantikvarieämbetet.

Runstenar

1 HÄRINGE Sö 239

Runstenen är sedan 1897 uppställd öster om infarten till slottet, intill gårdsplanen. Den är känd sedan början av 1800-talet, var ett tag »försvunnen», men »återfanns» 1865 liggande med den ristade sidan nedåt väster om Häringe trädgård. Ristningen är gjord på en 129 cm hög och 75-80 cm bred sten. Ett stycke av överdelen saknas och dessutom är ristningen skadad genom vittring på högra sidan, inom slingan kan man urskilja en häst med ryttare

Inskrift:

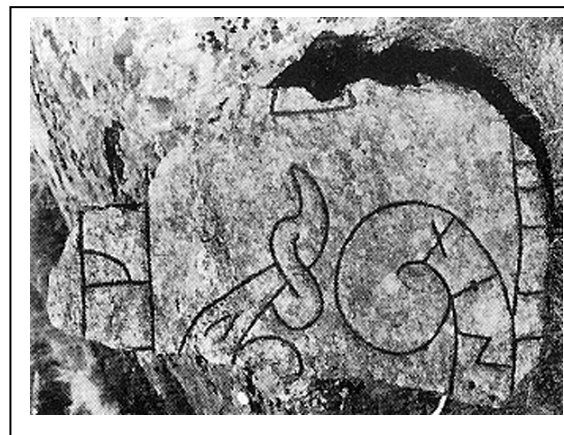
Biörn lät ... Ulv, sin broder.

2 TUNGELSTA Sö 245

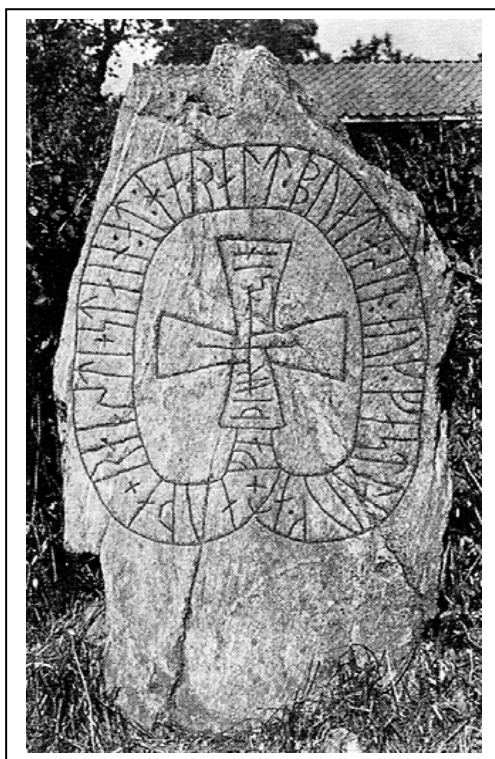
Runstensfragmentet hittades år 1900 i grunden till en loge som då revs. Det står nu uppställt på gårdsplanen Söderbyvägen 28.

Av ristningen återstår endast överdelen. Inom runslingan finns ett ringkors med en tupp, som har huvudet vänt åt höger.

3 STAV Sö 243

Detta runstensfragment påträffades år 1865 i grunden efter en gammal byggnad. Sannolikt är det fråga om samma sten som år 1672 nämnes i en uppteckning: »I byn Staff ligger i ungmurrn i Stugan en sten mädh bokstäfuer uppå». Den ligger nu på en berghäll nordöst om runstenen 242.

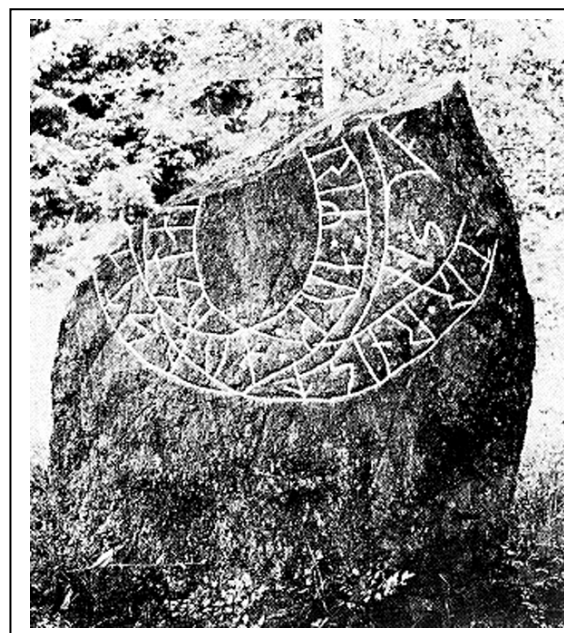

3 STAV Sö 242

Runstenen påträffades år 1885 vid plöjning av Svartängen, c:a 120 m från gården invid en c:a 2,4 m bred stensättning, som sannolikt varit en broläggning över den sänka marken. Den står nu rest vid vägen söder om byn. Ristningen, som är tydlig och bevarad i sin helhet, är gjord på en 194 cm hög och 86-106 cm bred sten.

Inskrift:

**Öda reste stenen efter Harald,
sin make, och Fastlög efter sin
fader.**

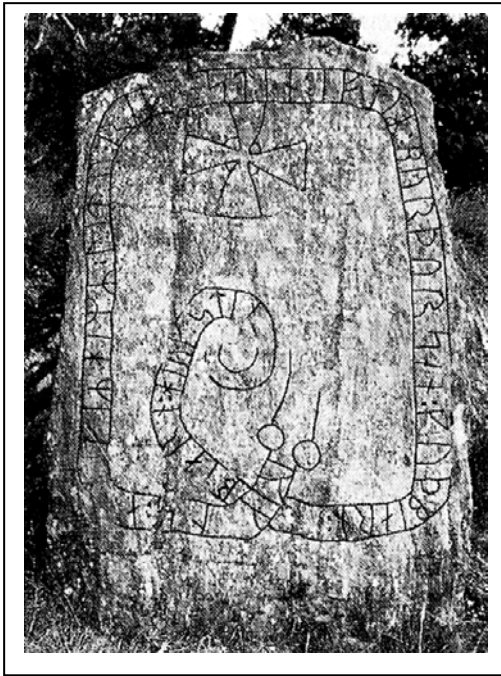

4 VREten Sö 246

Denna nederdel till en runsten påträffades år 1884 i en grusgrop vid Vreten. Grusgropen befinner sig inom ett gravfält med omkring 150 fornlämningar. Fragmentet är nu uppställt bakom huvudbyggnaden på Hammar.

Inskrift:

**Tore och Östen.....Anund
reste stenen.....sin.**

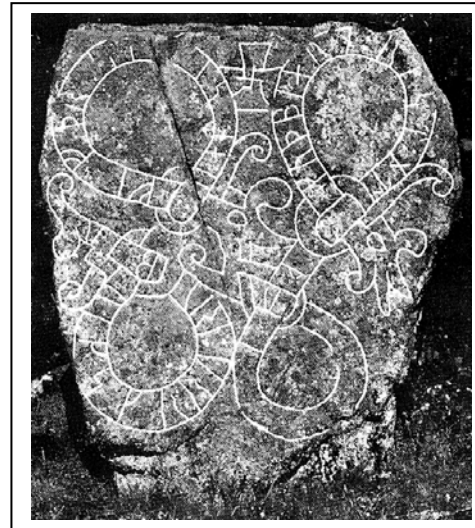

5 SKOGS-EKEBY SÖ 241

Runstenen är sedan år 1886 uppställd vid den gamla häradsvägen alldeles intill utfartsvägen från Skogs-Ekeby. Den påträffades detta år såsom broläggning över den bäck som korsas av vägen mellan Skogs-Ekeby och Hammar. Tidigare stod den i närheten av ett gravfält i en backe sydöst om bron.

Inskrift:

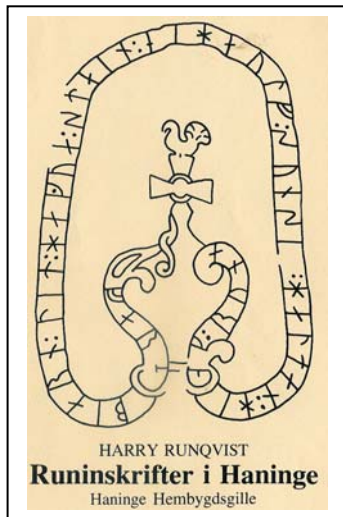
Vigils och Gerhjälms läto resa stenen efter sin broder Gudbjörn, —björn högg stenen.

6 TUNA SÖ 244

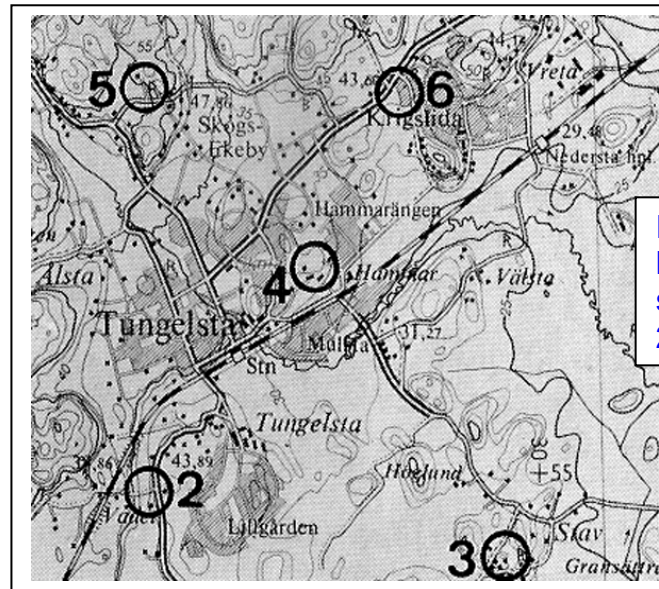
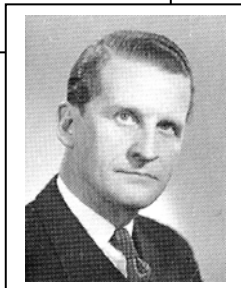
På villatomten Lidavägen 8 i Tungalsta står en runsten rest som stävsten i en skeppssättning. Den har även andra för våra trakter ovanliga särdrag, en skrift som ej ger någon begriplig mening och två konstfullt flätade rundjur som nästan helt fyller den 155 cm höga och 138 cm breda gråstensytan.

Runstenen är omnämnd redan 1667

Detta är en reproduction av Haningebygden nr 12 1975, (nytryck 1987)

Författare:
Harry Runqvist
1911 - 1986

Karta med lägen för stenarna 2-6

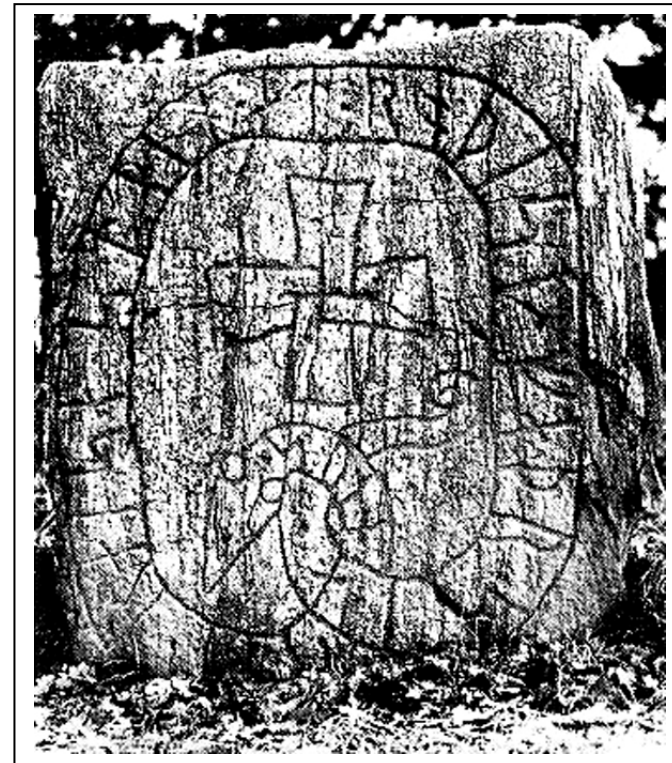

7 FORS Sö 237

Runstenen står såsom »grindstolpe» på gårdsplanen till Fors herrgård, väl synlig från landsvägen. Den avbildades redan på 1600-talet.

Inskrift:

Tore och Tägn läto resa denna sten efter Fastbjörn, Tägn's fader, och (Tore efter) Anund, sin son

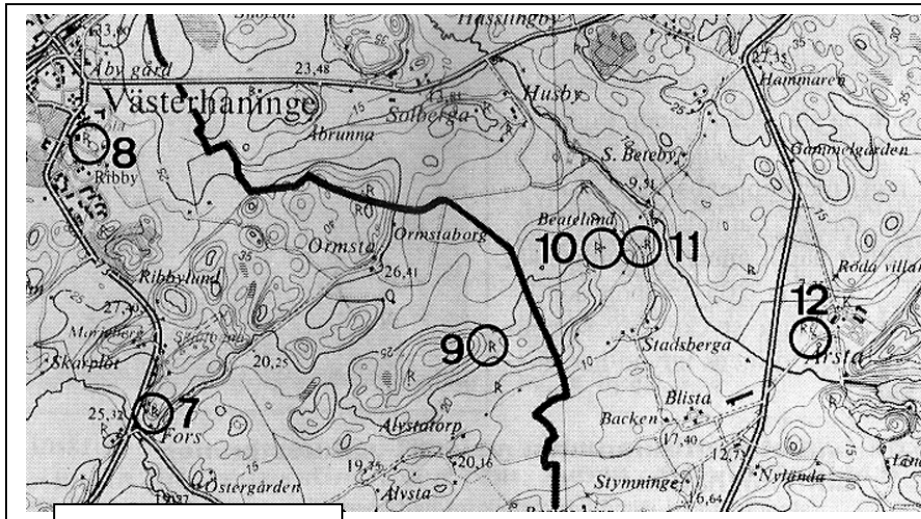

8 RIBBY SÖ 240

Stenen står c:a 175 m in utmed den avtagsväg som 75 m söder om Tingshuset sträcker sig i sydöstlig riktning mot Ribby. Ristningen upptäcktes, då man vände på en sten som länge legat där.

Inskrift:

Sven lät resa stenen efter Rodisl, sin fader

Karta med lägen för stenarna 7-12

Rökstenen är en av Sveriges mest kända runstenar och även försedd med världens längsta runinskrift, totalt ca 760 tecken.¹ Rökstenen är belägen vid Röks kyrka i Odeshögs församling, Odeshögs kommun, Östergötland

Inskrift:

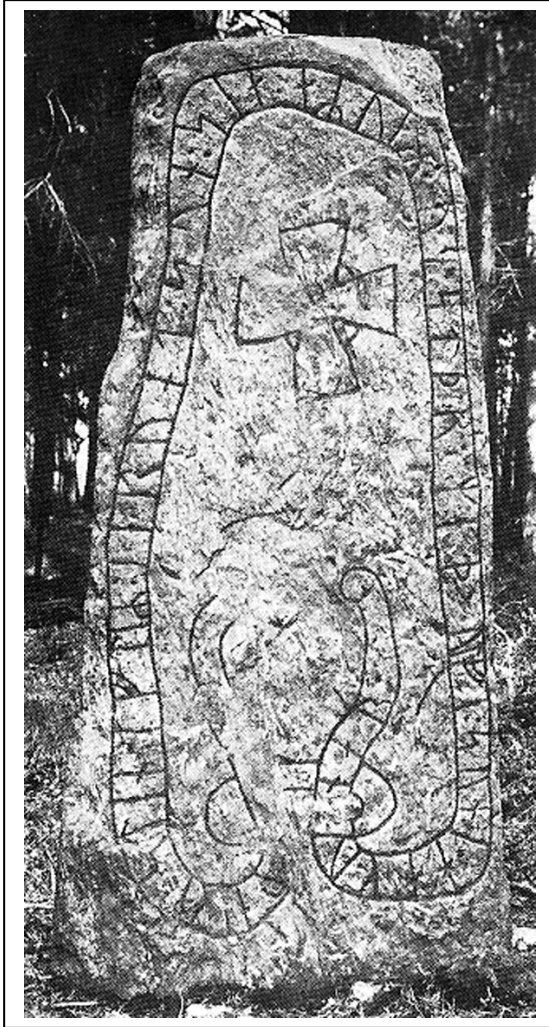
Hoskuld (?) och Stenhild läto resa stenen efter Stenbjörn, (sin) gode (son).

9 ALVSTA SÖ 236

Ristningen är anbragt på en jordfast s k vräksten och har måtten 131 x 90 cm. Stenen innehåller skiffer och därför har partier av ristningen fallit bort. Den är belägen intill ett gravfält i skogen nordnordöst om Alvstatorp nära gränsen till Ormsta.

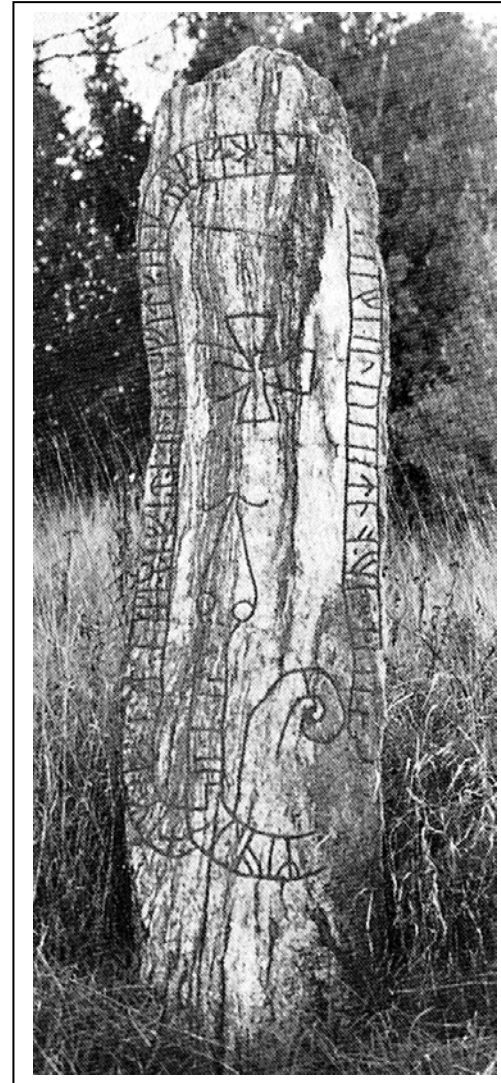
Det kan vara besvärligt att hitta stenen i den oländiga terrängen. Bäst torde vara att gå kompassgång från någon känd punkt.

Ristningen undersöktes första gången år 1884 efter anvisningar från ordsbefolkningen, som kände till stenen tidigare.

10 SÖDRA BETEBY SÖ 260

Ristningen avviker från standardformuleringen genom att nämna en färd i västerled. Den upptäcktes år 1869 på samma ställe där stenen i dag står rest. Vem Ulf Håkansson var är ej klarlagt, men uppenbarligen var han ledare för ett härnadståg mot England eller något annat västeuropeiskt land. Stenen är 205 cm hög och 94 cm bred. Stora stycken av stenens yta med bl a ormens huvud har flagnat av.

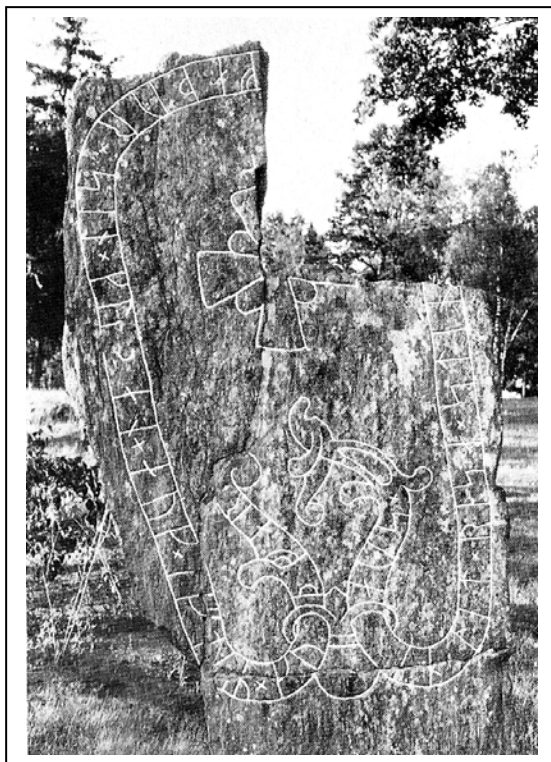

11 SÖDRA BETEBY Sö 261

Inskriften är skadad på flera ställen, men inte heller de bevarade delarna ger någon begriplig språklig mening. Runstenen avbildades redan på 1600-talet. Den står rest strax söder om Beteby gård och är 238 cm hög och 70 cm bred.

Inskrift:

... stenen efter Jörund, sin son, som var västerut med Ulv, Håkons son.

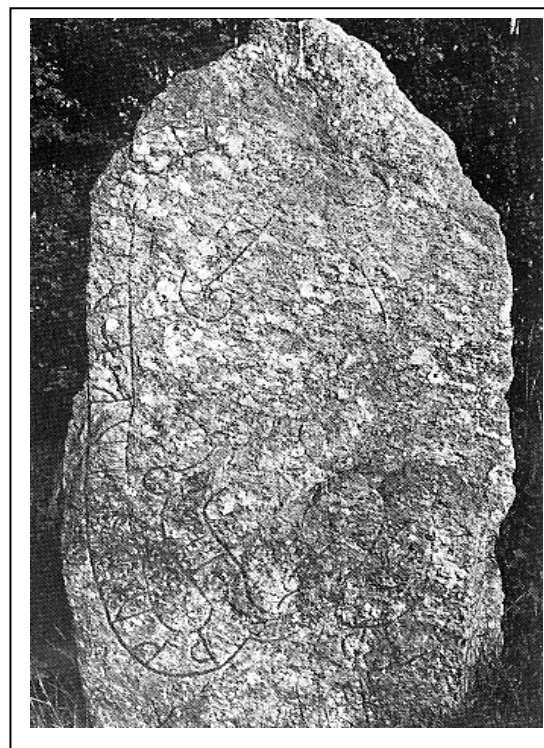
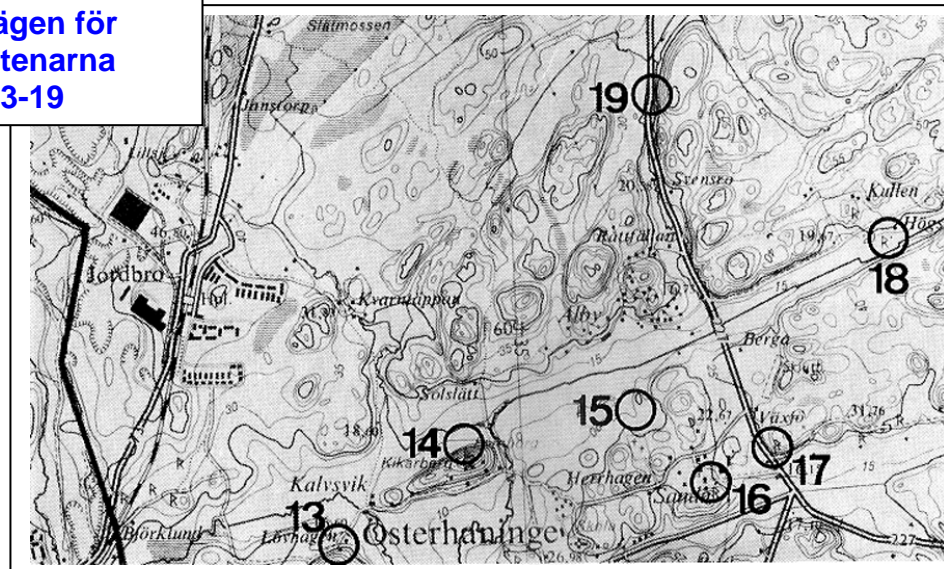
12 BLISTA Sö 262

Den ovanligt stora stenen, 263x146 cm, står rest vid södra infarten till Årsta slott. Namnet Blistastenen har den fått efter dess ursprungliga plats på ett gärde väster om Blista by (numera borta) på gränsen mot Alvsta. Där stod den upprest när den avbildades på 1600-talet. Redan då saknades stycket i övre högra hörnet. Sedermera har den spruckit i tre delar, vilka 1863-64 av Årstaägaren Saxenberg flyttades till slottsparken. Först 1885 fogades delarna ihop och stenen restes på nuvarande plats. Fotstycket lär stå över en meter djupt.

Inskrift:

Sven lät resa stenen ... sin gode fader och efter Gudvar.

Karta med
lägen för
stenarna
13-19

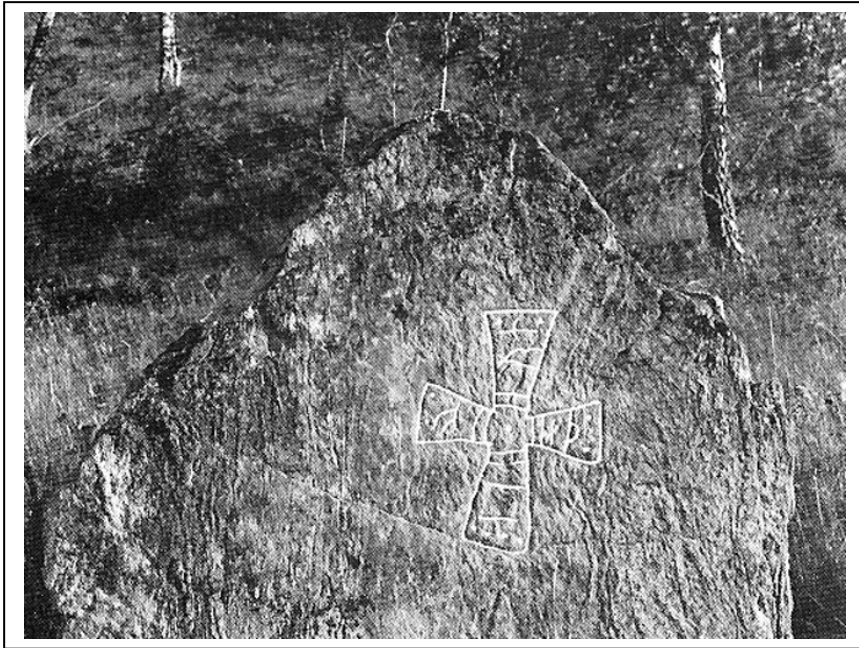

13 LÖVHAGEN

Stenen påträffades på 30 cm djup vid dikesgrävning i gärdet nordöst om Lövhagen år 1956 och restes på sin nuvarande plats intill landsvägen vid Lövhagen år 1958. Materialet i stenen är poröst, vilket medfört att delar av ristningen vittrat bort.

Inskrift:

**Ödgunn och Arngård läto
resa denna sten efter.... sin
broder**

14 HÄSSLINGBY Sö 264

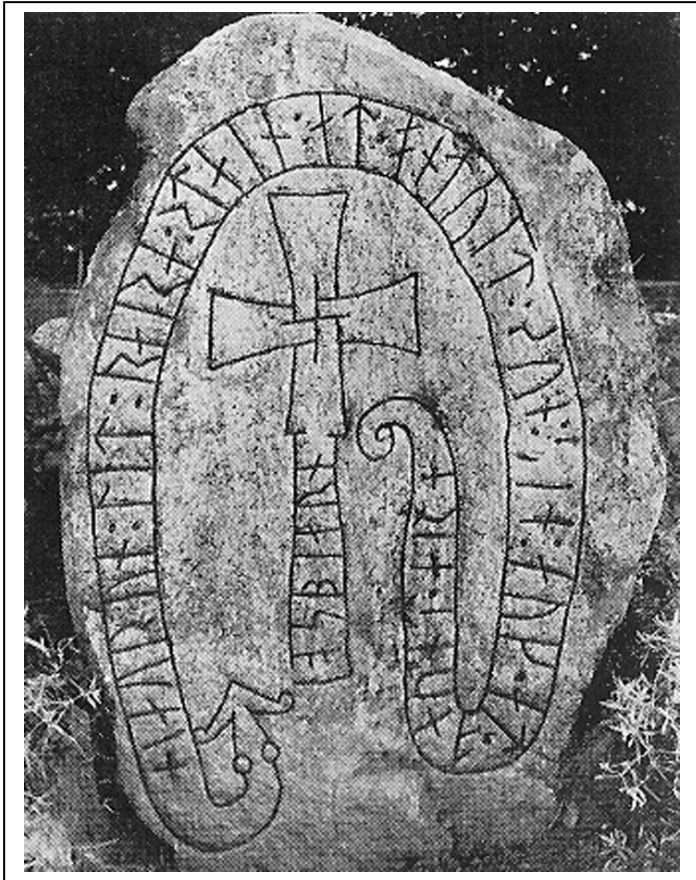
Ristningen består endast av ett kors med runor och punkter i korsarmarna. Den upptäcktes år 1900. Stenen som är av grovkornig gnejs med höjden 228 cm och bredden 145 cm, restes på sin nuvarande plats vid ett dike intill norra foten av Kikarberget 1928.

15 ALBY Sö 259

Albystenen finns omnämnd redan 1774 på en lantmäterikarta, men om inskriftens lydelse eller stenens tillstånd säges intet. På 1850-talet berättas att stenen blivit sönderslagen för flera mansåldrar sedan och då fanns ännu tre små brottstycken kvar. Dessa var emellertid försvunna vid en undersökning som gjordes 1885.

Stenens fotstycke kan man uppsöka i ett skogsbyn c:a 130 m norr om nya kyrkogårdens nordöstra hörn.

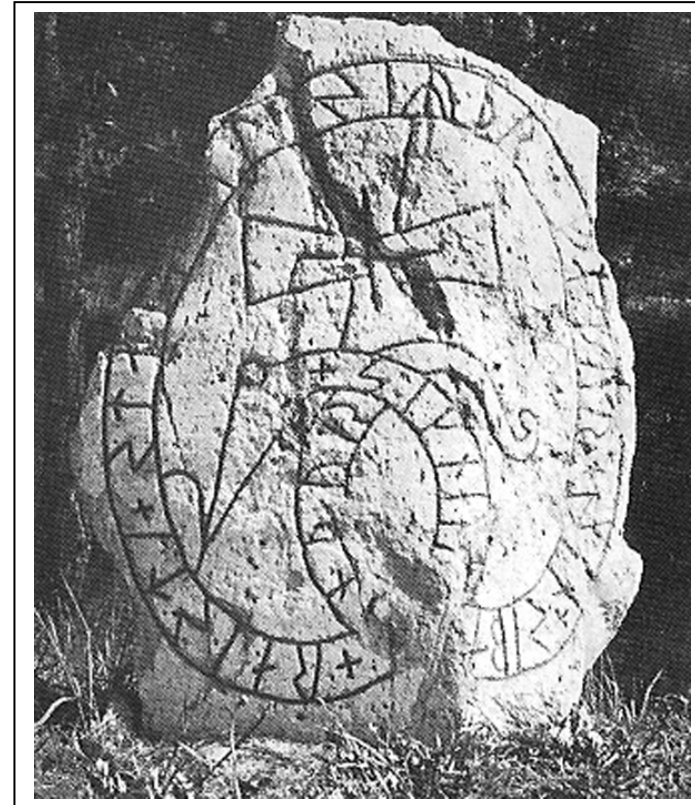

16 SANDA SÖ 266

Runstenen påträffades i mitten av 1800-talet i en hage norr om Sanda gård. Den flyttades i slutet av 1870-talet till sin nuvarande plats i parken ett 50-tal meter från huvudbyggnaden.

Inskrift

Jorun lät resa stenen efter Andtvätt, sin son och (efter) Anunds. Asbjörn

17 VALSTA Sö 273

Stenen kallas Valstastenen men står på Sandas mark, nära Dalarövägen och norr om avtagsvägen till Tjursta. Den står alltså ej på ursprunglig plats. Tidigare har den stått minst 400 m längre mot sydöst på andra sidan av och intill gränsen mellan Sanda och Valsta. Den är känd sedan 1600-talet, flyttades omkring 1835 till nuvarande plats och låg där länge sönderbruten i tre delar.

Inskrift:

Signjut reste stenen efter Sigröd, sin fader, Sibbes broder.

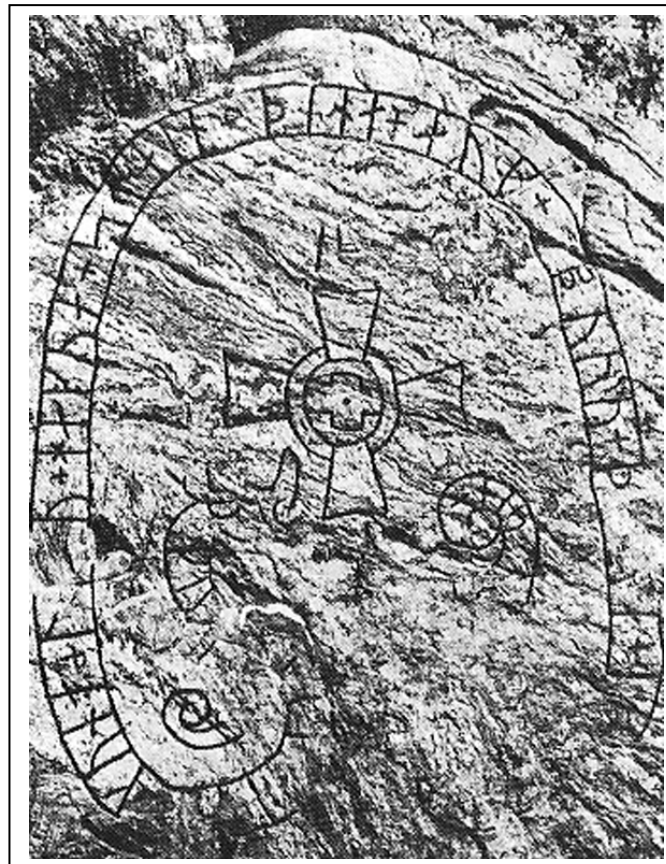

18 HÖGSTA Sö 265

Ristningen är tydlig och väl bibehållen så när som på tredje runan. Stenen står uppställd där den påträffades i mitten av 1800-talet på åkern strax söder om byn.

Inskrift:

**(Gåse) reste stenen
efter Assur, sin son,
och efter Ulv.**

19 RUNMARSVRETEN

Ristningen påträffades av förf år 1964 med ledning av en namnuppgift på en karta i lantmäteristyrelsens arkiv. Den är ristad på en brant bergvägg, 35 m öster om Dalarövägen och omkring 250 m norr om fjärdingsvägstenen vid Svensro. Ristningsytans nedre del är skadad genom vittring. Ristningens höjd är 160 cm, dess bredd 118 cm.

Inskrift:

...(och) Gunna läto hugga denna sten och (göra) denna bro...

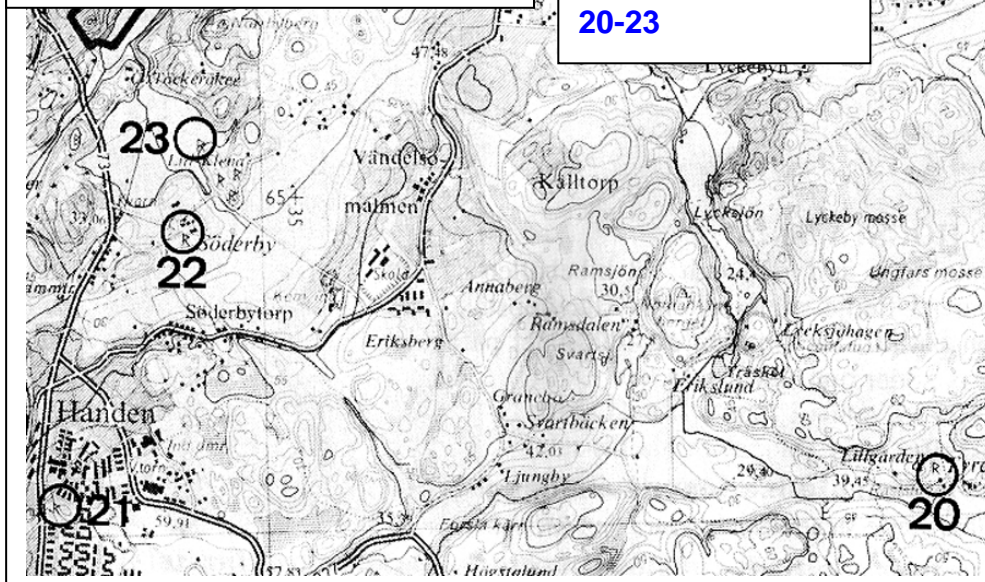
20 TYRESTA Sö 270

Ristningen är känd sedan 1600-talet. Den är ristad på en sluttande berghäll och kan ses bakom tillsynsmannens bostad i Tyresta by. Ringkorsets övre arm prydes av en tupp av samma art som på Tungelsta- och Ålsta-stenarna, men till skillnad mot dessa vänder tuppen huvudet mot vänster.

Inskrift:

**Farbjörn lät hugga stenen
efter Håulv, sin son. Halvdan
högg runorna**

**Karta med lägen
för stenarna
20-23**

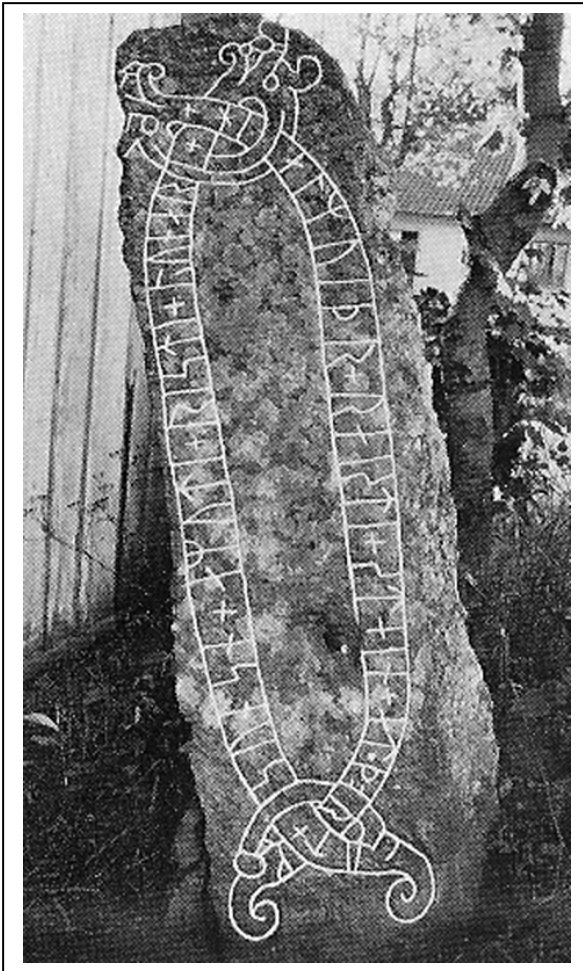

21 SÖDERBY MALM Sö 269

Denna runsten är känd sedan 1600-talet. Av avbildningar framgår att den var skadad på högra sidan redan då. Från början var den uppställd nära korsningen mellan Nynäsvägen och dåvarande Tyresövägen (numera Runstensvägen) i Handen. Vid omläggningen av gatunätet omkring 1970 flyttades den till nuvarande plats vid Runstensvägens förlängning söder om Eskilsvägen. Av två stycken som på 1600-talet angavs såsom lösa har ett förkommit. Ett annat stycke som lossnade i början av 1900-talet har också förkommit. Enligt uppgift skall det ha blivit inlagt i grunden till en stuga som stod i närheten av den ursprungliga platsen.

Inskrift:

Anund reste denna sten efter Vikinge, sin fader, Stores son.

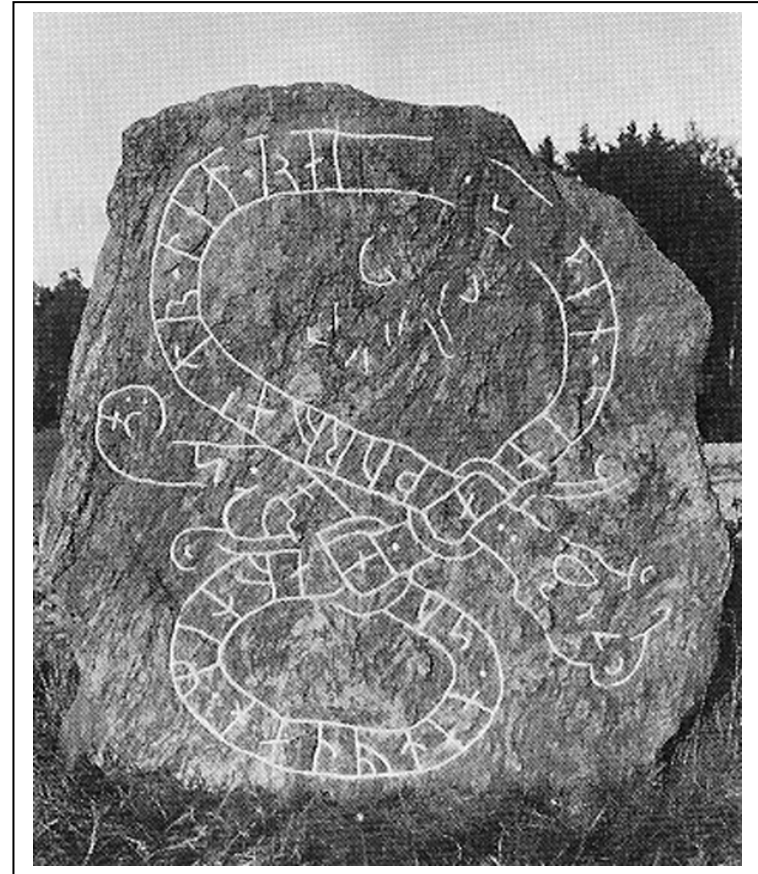

22 SÖDERBY Sö 268

Stenen påträffades år 1821 vid »Nyplogen» på Söderby säteri. Den forslades då uppenbarligen fram i närheten av huvudbyggnaden, där den sedan låg bortglömd ett femtontal år med den ristade sidan nedåt. Den återupptäcktes då en bergsprängare borrhade ett hål mitt i stenen och ställdes senare upp vid östra gaveln av en spannmålsbod

Inskrift:

**Hjälmvid reste stenen efter
Torgöt, sin son. Amunde
ristade runorna.**

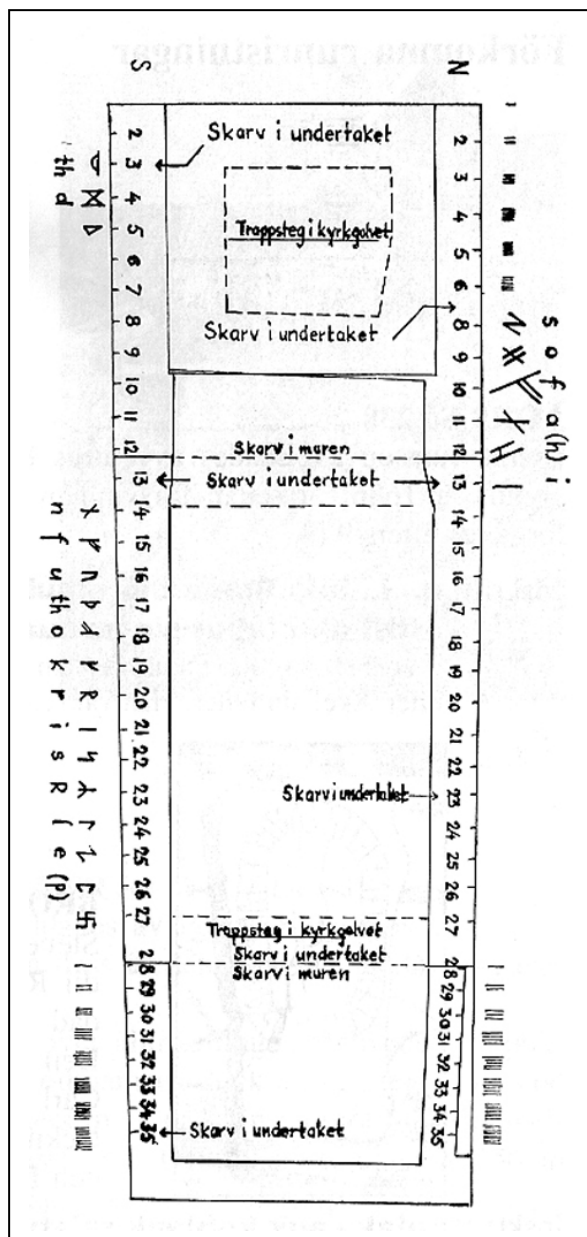

23 UPP-NORRBY Sö 272

(Namnet Upp-Norrby har i senare tid förvanskats till Opp-Norrby). Denna sten hittades vid plöjning av ett gärde väster om Norrby år 1915. Den restes året därpå på nuvarande plats, 90 steg östsydöst om fyndplatsen. Ristningen är skadad genom flagring. Gissningsvis föreställer strecken inom runslingen en häst med ryttare.

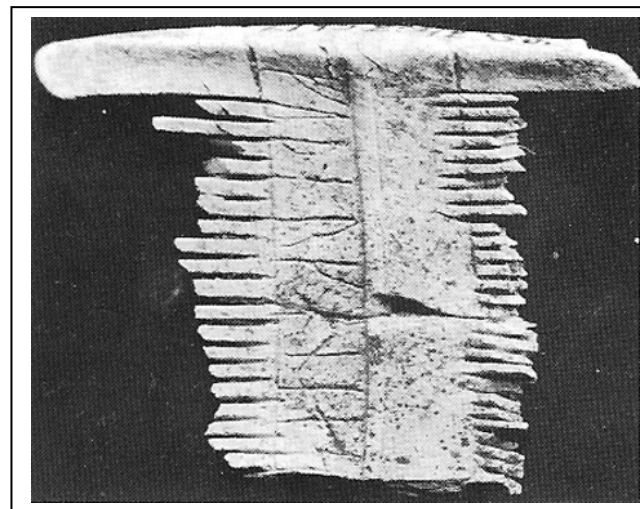
Inskrift:

Torfast lät resa denna sten efter Halvdan, sin son.

TAKSTOLEN PÅ ÖSTERHANINGE KYRKA

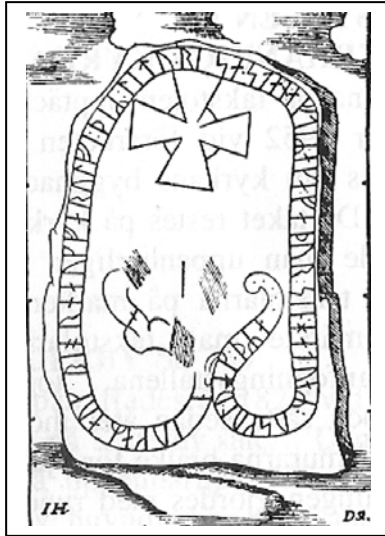
Runorna på takstolen upptäcktes av förf år 1952 vid förarbeten för en uppsats om kyrkans byggnadshistoria. 1) Då taket restes på kyrkan tillverkade man uppenbarligen de enskilda takstolarna på marken. Därefter märkte man takstolarna vid sammanfogningsställena, tog isär dem och satte sedan åter ihop dem ovanpå murarna bjälke för bjälke. Märkningen gjordes med runor eller runliknande tecken. Bilden visar kyrkans murar sedda uppifrån och med de enskilda takstolarna numrerade från 2 till 35. Runorna 4 och 25, möjligen även 26, tillhör den urnordiska runraden.

BENKAM FRÅN ÅRSTA

Vid undersökning av järnåldersgravar söder om Årsta påträffades denna dubbelkam i ben med runradens två första ätter. Storlek 40x30 mm. Förvaras på Statens Historiska Museum.

Förkomna runristningar

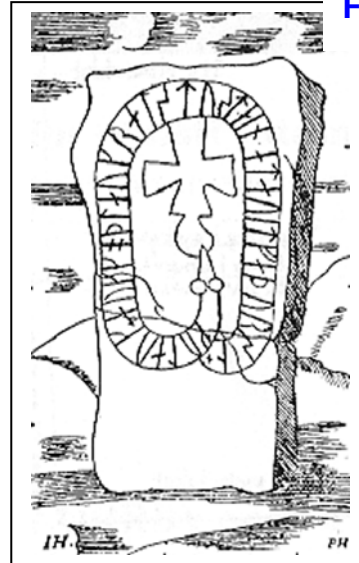
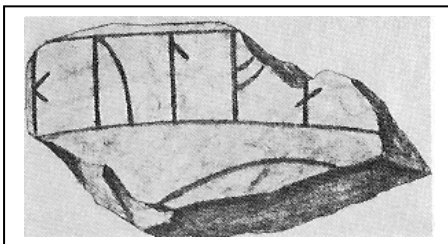

FORS Sö 238

Denna runsten avbildades av Petrus Hegonius år 1686, är sedan försvunnen och förgäves eftersökt.

Inskrift:

.. och Björn och Farulv de läto resa stenen efter Åke. sin fader. Han var ...

BROBY Sö 263

Stenen är omnämnd i Andreas Arvida Rannsaking år 1668 och avbildad av Petrus Helgonius år 1686. Den namnes också i en av prosten Carl Wallin år 1799 upprättad förteckning. Därefter är den försvunnen och förgäves eftersökt.

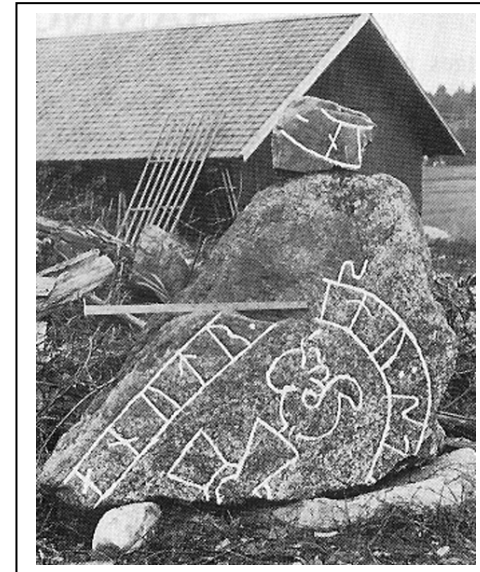
Inskrift:

Gunnlög och Gudlög reste stenen efter Öjvind, sin fader.

SMÅHAMRA Sö 267

Enligt Dybeck påträffades detta fragment av en runsten år 1854 i närheten av en bro över ett dike mellan Småhamra och Korp-Norrby. Senare är det förkommet och förgäves eftersökt.

Inskrift: **hulfa (troligen en del av ett mansnamn).**

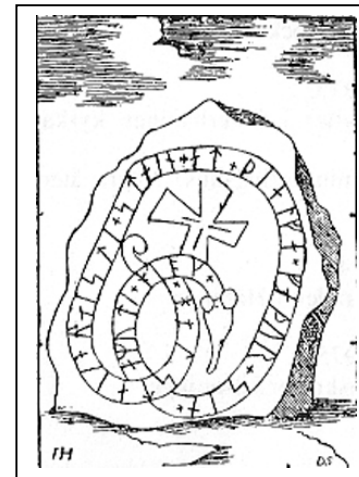

ÅLSTA Sö 247

År 1891 påträffades två runstensfragment i en sandgrop vid manbyggnaden i Ålsta. De fotograferades av Bråte år 1900. Sedermera har de förkommit. Gustaf Jacobsson i Vadet, som sett fragmenten, är övertygad om att de är delar av två olika runstenar. Det större fragmentet prydes av en tupp i likhet med Tungalstastenen.

Inskrift:

Anund reste stenen

TÄCKERÅKER Sö 271

Stenen avbildades av Petrus Helgonius år 1686. Sedan dess är den försvunnen och förgäves eftersökt.

På en karta över allmanningen Harveden, upprättad år 1729 omnämnes dock en runsten, som stod på Täckeråkers mark på gränsen mot Söderby mellan landsvägen och Dammkärret, ungefär 250 m norr om avtagsvägen till Kolartorp.

Inskrift:

Hallsten reste stenen efter Tjälve, sin fader. Amunde högg.

Några avslutande kommentarer

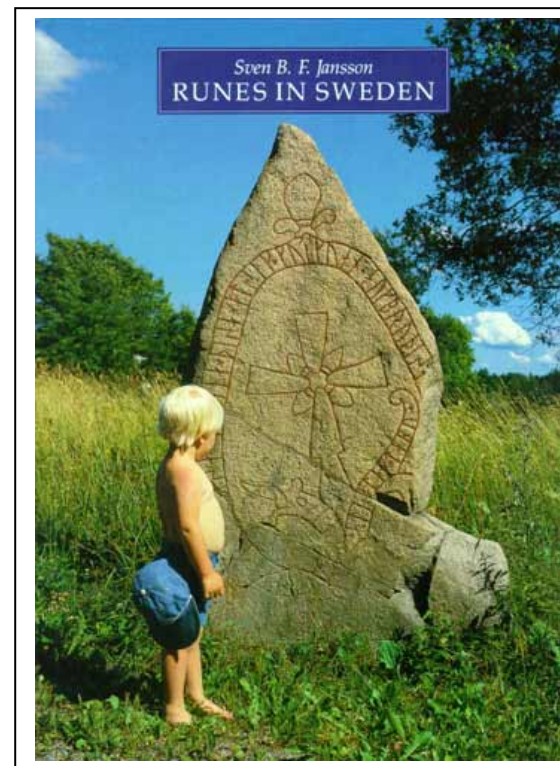
Foto: Stefan Jansson, Tungalsta

Denna moderna "runsten" finns vid Ribby Ängar i Västerhaninge.

Inskriptionen lyder:

**Var och en står ensam på jordens hjärta.
Genomborrad av en mobiltelefon tar batteriet plötsligt slut.**

Vad detta nu kan innebära?

Vill du veta mer om runskrift och runstenar?
Läs då **"RUNES IN SWEDEN"** av

Sven Birger Fredrik Jansson, "Run-Janne", 1906-1987.

Runforskare. Lektor vid Háskóli Íslands i Reykjavík 1938-1939. Undertecknare av Den Svenska Linjen 1940. Disputerade 1944. Antikvarie vid Riksantikvarieämbetet 1947-1955, professor i runologi vid Stockholms universitet 1955-1966, riksantikvarie 1966-1972